

NUTQNING AHAMIYATI VA UNING TURLARI

*Farg'ona davlat universiteti,
f.f.n, dotsent **Rahimov Zokir Azimovich**,
Farg'ona davlat universiteti,
fransuz tili fani o'qituvchisi,
Jurayeva Shalolaxon Xusanboyevna*

Annotatsiya: Ushbu maqolada nutqning muloqot shaklidagi o'rni, tarixan shakllanishi, til funksiyalari uning tuzilmasi, turlari, nutqning hayotimizdagi ahamiyati haqida misollar orqali ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: Nutq, til, til funksiyasi, psixolingvistik jarayon, tilning leksik, normativ, kommunikativ xususiyatlari.

Suhbat qilish jarayonida nutqning ravon tushunarli bo'lishi kerak. Insonlar bir-birlarini tushunish uchun muloqot shakli ya'ni nutq jarayoni oson so'zlashuv tizimidan foydalanish samaralidir. Bu mavzu biz uchun global va qiziq. Shunday ekan e'tiborimizni nutqning ma'nosiga qaratmoqchimiz:

Nutq-ma'lum qoidalar asosida yaratilgan til tuzilmalari orqali odamlar o'rtasida tarixan shakllangan muloqot shakli. Nutq jarayoni, bir tomondan, til (nutq) vositalari orqali fikrni shakllantirish, ikkinchi tomondan, til tuzilmalarini idrok etish va ularni tushunishni o'z ichiga oladi. Nutq og'zaki muloqot hisoblanadi. Shunday qilib, nutq psixolingvistik jarayon, inson tillari mavjudligining og'zaki shaklidir. Insonning o'tmishda ham, hozirgi paytda ham umuminsoniy tajribasidan foydalanishga imkon bergan eng muhim yutug'i mehnat faoliyati asosida rivojlangan nutq aloqasi edi. Nutq harakatdagi tildir¹.

Til - bu so'zlarni o'z ichiga olgan belgilar tizimi, ularning ma'nolari va sintaksisi - jumlar tuziladigan qoidalar to'plami. Bu so'z belgilar turlaridan biridir, chunki ikkinchisi turli xil rasmiylashtirilgan tillarda mavjud. Nazariy faoliyatni belgilovchi og'zaki belgining obyektiv xususiyati so'zning ma'nosi bo'lib, u belgining (bu holda so'zning) voqelikda ko'rsatilgan obyektga, uning individual ongda qanday namoyon bo'lishidan mavhum ravishda munosabatidir. .

So'zning ma'nosidan farqli o'laroq, shaxsiy ma'no - bu ma'lum bir shaxsning faoliyat tizimida obyekt egallagan joyning ongida aks etishi. Agar ma'no so'zning ijtimoiy ahamiyatga ega xususiyatlarini birlashtirsa, shaxsiy ma'no uning mazmunining subyektiv tajribasidir.

Tilning quyidagi asosiy funksiyalari ajralib turadi:

- ijtimoiy-tarixiy tajribaning mavjudligi, uzatilishi va o'zlashtirilishi vositasi;
- aloqa vositalari (aloqa).

Birinchi funksiyani bajarib, til obyektlar va hodisalarning o'rganilgan xususiyatlari to'g'risidagi ma'lumotlarni kodlash vositasi bo'lib xizmat qiladi. Til orqali oldingi avlodlar tomonidan olingan atrofdagi dunyo va insonning o'zi haqidagi ma'lumotlar keyingi avlodlarning mulkiga aylanadi. Aloqa vositasi vazifasini bajarib,

¹ Vygotskiy L. S. Fikrlash va nutq / Tahrirlangan va V. Kolbakovskiyning kirish maqolasi bilan. - M.: Davlat ijtimoiy-iqtisodiy nashriyoti, 1934. - 326 b.

til suhbatdoshga to‘g‘ridan-to‘g‘ri (agar biz nima qilish kerakligini to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘rsatsak) yoki bilvosita (agar biz unga faoliyati uchun muhim bo‘lgan ma‘lumotni aytsak, u darhol diqqatini qaratadi) ta‘sir o‘tkazishga imkon beradi yoki tegishli vaziyatlarda boshqa vaqtda).

Tilning lug‘aviy tarkibi, grammatik va tovush (nutq tovushi, fonema) tizimining rivojlanishi, o‘zgarishi faqat jonli nutqda til tuzilmalaridan uzluksiz foydalanish bilangina mumkin bo‘ladi. Og‘zaki muloqotning yetishmasligi tilning nobud bo‘lishiga yoki yetarli miqdordagi yozma hujjatlar mavjud bo‘lganda, lotin va qadimgi yunon tillarida bo‘lgani kabi, ma‘lum bir rivojlanish darajasida saqlanib qolishiga olib keladi. Shu bilan birga, tilning grammatik tuzilishi o‘zgarishsiz qoladi, lug‘at atrofidagi dunyoda va inson faoliyatida sodir bo‘layotgan o‘zgarishlarni aks ettirmaydi va fonetik tuzilmani faqat “nasl” tillar asosida nazariy jihatdan qayta qurish mumkin.

Tilning quyidagi xususiyatlari ham ajralib turadi:

Leksik; Normativ; Kommunikativ.

Nutq inson faoliyatining muhim elementi bo‘lib, insonga atrofidagi dunyoni o‘rganish, o‘z bilimlari va tajribasini boshqa odamlarga yetkazish, ularni keyingi avlodlarga yetkazish uchun to‘plash imkonini beradi.

Fikrni ifodalash vositasi bo‘lgan nutq, ontogeneza rivojlanish jarayonida inson tafakkurining asosiy (lekin yagona emas) mexanizmiga aylanadi. Nutq faoliyatisiz oliy, mavhum fikrlash mumkin emas.

I.P.Pavlov ta‘kidlaganidek, faqat nutq faoliyati odamga voqelikdan mavhumlash va umumlashtirish imkoniyatini beradi, bu esa inson tafakkurining o‘ziga xos xususiyati hisoblanadi.

Muloqot shakliga ko‘ra nutq faoliyati og‘zaki (gapirish va tinglashni nazarda tutuvchi) va yozma (yozma va o‘qish) ga bo‘linadi.²

Nutq faoliyatining “mahsuldor” turlari - nutq va yozish jarayonida quyidagi aqliy va fiziologik mexanizmlar guruhlarini ishtirok etadi:

Gapning grammatik tuzilishini qurish, semantik xususiyatlar bo‘yicha kerakli so‘zlarni izlash, ma‘lum bir tovushni tanlash (og‘zaki nutqda, nutq tovushini, fonemani ko‘ring) yoki grafik tizimni (yozma nutqda) bog‘liq mexanizmlar guruhi.

Til qurilishi qoidalari etno-o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, ular ma‘lum tildagi fonetik, leksik, grammatik va stilistik vositalar tizimi va muloqot qoidalarida ifodalanadi. Nutq insonning barcha psixik jarayonlari bilan chambarchas bog‘langan. Inson nutqi xulq-atvorining lingvistik tomoni psixolingvistik tomonidan o‘rganiladi.

Nutq mazmuni - unda ifodalangan fikrlar, his-tuyg‘ular va intilishlar soni, ularning ahamiyati va haqiqatga mosligi;

Nutqning tushunarligi - jummalarni sintaktik jihatdan to‘g‘ri qurish, shuningdek, tegishli joylarda pauzalardan foydalanish yoki mantiqiy urg‘u yordamida so‘zlarni ajratib ko‘rsatish;

Nutqning ekspressivligi uning hissiy to‘yinganligi, til vositalarining boyligi, ularning rang-barangligidir. Nutqning ta‘sirchanligi - bu nutqning o‘ziga xos xususiyati bo‘lib, u boshqa odamlarning fikrlari, his-tuyg‘ulari va irodasiga, ularning e‘tiqodlari va xatti-harakatlariga ta‘sir qilishdan iborat.

² Rozov N. S. Til va ongning kelib chiqishi. Qanday qilib ijtimoiy buyurtmalar va kommunikativ tashvishlar nutq va kognitiv qobiliyatlarni keltirib chiqardi. Novosibirsk: Qo‘lyozma. 2022. 355 b.

Muallif nutqi (lot.tor-yaratuvchi) - muallif bevosita o'zidan o'z qahramonlarini tavsiflaydigan, ularning harakatlariga baho beradigan, voqealar, sharoit, manzarani tasvirlaydigan so'zlar.

Ba'zan asardagi muallif nutqi hikoya qahramonlari va voqealari bilan bog'lanmaydi. Bunday mualliflik yoki boshqacha aytganda, lirik chekinishlarda muallif o'z fikrlarini ifodalaydi, his-tuyg'ulari haqida xabar beradi, hikoyasini aniqlaydi va to'ldiradi.

Ba'zan muallif o'z hikoyasi voqealari va qahramonlaridan uzoqlashib, shaxsiy fikr va his-tuyg'ularini ifodalaydi, ularni joylashtirishga o'tadi. Bunday parchalar muallifning chekinishi deb ataladi va ularda asosiy narsa muallifning his-tuyg'ularini ifodalaydi. Muallifga tegishli bo'lgan iboralar, ular yordamida qahramonlarning to'g'ridan-to'g'ri nutqi kiritiladi, bu odatda muallif so'zlari deyiladi. Ularning tarkibida nutq, fikr, his-tuyg'ular fe'llari ishlatiladi (gapirish, so'rash, e'tiroz bildirish, tasdiqlash, payqash, hayratlanish, g'azablanish va boshqalar).

To'g'ridan-to'g'ri nutq - bu muallifning (ma'ruzachi yoki yozuvchi) nutqiga so'zma-so'z kiritilgan bayonot. Bilvosita nutqdan farqli o'laroq, u bayoni takrorlanadigan nutqning individual va uslubiy xususiyatlarini saqlab qoladi: dialektal xususiyatlar, takrorlashlar, pauzalar, kirish so'zlar va boshqalar. To'g'ridan-to'g'ri nutq bog'lovchisiz kiritiladi, shaxs olmoshlari, fe'l shakllari unga munosabatni bildiradi.

Masalan: "Siz "Men kech qaytaman" dedingiz." bilvosita nutqda taqqoslash uchun: "Siz kechikishingizni aytdingiz."

Muallifning so'zlari to'g'ridan-to'g'ri nutqni buzadi.

Barcha to'g'ridan-to'g'ri nutq qo'shtirnoq ichida olinadi. Muallif so'zlari va ikkinchi qism orasiga nuqta va chiziqcha qo'yiladi. Qolgan qoidalar bir xil.

— Men kech qolaman, — dedi Sidorov. — Tinch uxlab yoting.

"Xo'sh, quyon! - qichqirdi Bo'ri. - Shoshmay tur!"

Qo'shtirnoq yo'q (hatto ba'zi izohlarda muallifning so'zlari bo'lsa ham). Dialogning har bir nusxasi qizil chiziq bilan boshlanadi, replikalardan oldin chiziqcha qo'yiladi.

- Kim u?

"Bu menman, pochta Pechkin", deb javob berdi. — O'g'lingiz haqida xat olib keldim.

Agar bitta jumlada ikkita to'g'ridan-to'g'ri nutq bo'lsa, ularning har biri o'z fe'liga ega bo'lsa, qolgan tinish belgilaridan tashqari ikkinchi to'g'ridan-to'g'ri nutqdan oldin ikki nuqta qo'yiladi.

"Ketaylik, sovuq," dedi Makarov va g'amgin ohangda so'radi: "Nega indayapsiz?"

(solishtiring: "Ketdik, sovuq," dedi Makarov va g'amginlik bilan so'radi: "Nega jim turibsan?").

Qisqa (2-3 qatorli) dialoglarni bir qatorda, qo'shtirnoq ichida yozishga ruxsat beriladi. Bunday dialoglar to'g'ridan-to'g'ri nutqning odatiy qoidalariga muvofiq yoziladi, lekin chiziqqlar bir-biridan chiziqcha bilan ajratiladi.

"Kim u?" – so'radi Fyodor amaki. – "Bu man!"

Ba'zan asardagi muallif nutqi hikoya qahramonlari va voqealari bilan bog'lanmaydi. Bunday mualliflik yoki boshqacha aytganda, lirik chekinishlarda muallif o'z fikrlarini ifodalaydi, his-tuyg'ulari haqida xabar beradi, hikoyasini aniqlaydi va to'ldiradi. Demak biz nutqning turli ko'rinishlaridan foydalanar ekanmiz ularning tasnifi bilan tanishib chiqdik:

1. Hikoyaviy nutq

Hikoyaviy nutqda muallif qahramonlar boshidan kechirgan bir qator voqealarni hikoya qiladi: bu voqea. Buning uchun u uch xil nuqtai nazardan foydalanishi mumkin: hamma narsani biluvchi nuqtai nazar, ichki nuqtai nazar yoki tashqi nuqtai nazar. U hikoyani xronologik tartibda aytib berishni tanlashi mumkin, lekin u kelajak haqida eslash yoki prognoz qilish uchun hozirgi hikoyani to'xtatishni ham tanlashi mumkin.

Yo'naltiruvchi zamonlar rivoyatning o'tgan sodda va nomukammal yoki hatto hozirgi zamonidir.

2. Tasviriy nutq

Tasviriy nutqning maqsadi o'quvchiga shaxsni, predmetni, vaziyatni, joyni tasvirlashdan iborat. Hikoyada tavsif o'quvchiga qahramonlarni, yashash muhitini, vaziyatlarni yaxshiroq tasavvur qilish imkonini beradi. Ushbu tavsif turli funksiyalarga ega bo'lishi mumkin: hikoya, ramziy, tushuntirish, bahslash yoki she'riy funksiya. Qo'llaniladigan zamonlar ko'pincha nomukammal va hozirgi zamondir. Muallif shuningdek, ko'plab fazoviy ko'rsatkichlardan foydalanadi.

3. Tushuntirish nutqi

Uning maqsadi tushuntirish, tushuncha, qoidani tushunishdir. Ishlatilgan so'zlar aniq, ixcham, aniq, nutq ko'pincha misollar bilan tasdiqlanadi. Matn obyektiv.

Misol uchun: O'yin qoidalari, pishirish retseptlari, maktab kitoblari.

4. Munozarali nutq

Munozarali nutq o'quvchini boshida rozi bo'lmagan fikrga ishontirish, ishontirish uchun mo'ljallangan. Tushunuvchi o'z fikrini, fikrini ularni bahslashtirib ochib beradi, misollar, iqtiboslar, havolalar orqali o'z dalillarini tasdiqlay oladi. Shuningdek, u o'z dalillarini yaxshiroq tasvirlash uchun juda ko'p mantiqiy bog'lovchilardan, o'xshatish va metafora kabi nutq shakllaridan foydalanadi.

Misol: reklama, matbuot maqolalari.

Biz "muallif obrazi" tushunchasini o'rganmoqchi bo'lganimizda, uchta qiyinchilikka duch kelamiz:

– Sintaksis ta'kidlaganidek, bu tushuncha bir emas, ikkita masalani safarbar qiladi: muallif masalasi va muallif obrazi. Eng oson yechim - muallifni barqaror ma'lumotlarga olib, tasvirga e'tibor berishdir. Afsuski, unday emas: muallif obrazi qaysi misoldan kelib chiqqan holda "tasvir" bo'lishi kerak, degan savolni o'zimizga berishga majburmiz.

Muallif tushunchasi adabiyot nazariyasi lug'atida uzoq vaqtdan buyon o'rin olgan bo'lsa va qizg'in mulohazalarga sabab bo'lgan bo'lsa, muallif obrazi yaqinda paydo

bo'lgan. To'g'risi, "image d'auteur" iborasi u yerda va u yerda qo'llanilgan bo'lsa-da, garchi "shunday muallifning falon joyda va yoki falon vaqtda tasviri" shaklida bo'lsa-da, bu tadqiqotlar olib borilgan nazariyadir. Muallif obrazi tushunchasidan bugungi kunda berilishi mumkin bo'lgan savollar ilgari adabiyot tarixining turli rubrikalarida tarqalib ketgan va izchil nazariy asosga integratsiyalanmagan edi.

5. Tasviriy nutq

Ta'riflovchi nutqlar bilan biz mahsulotning xususiyatlarini ta'kidlaymiz va ko'pincha ikkinchisi juda estetik tarzda sahnalashtiriladi. Shuning uchun uni sublimatsiya qilish va vaqt va makondan tashqarida reklama taklif qilish masalasi. Shuning uchun biz ta'sirchan jihatda o'ynaymiz, chunki maqsad odamlarga mahsulotni yoqtirishi, balki kognitiv jihati hamdir, chunki tavsif maqsadlarni yaxshiroq xabardor qilishga va shuning uchun brendni yodlashda o'ynashga imkon beradi.

6. Ko'rgazma nutqi

Bu ma'lumot uzatish haqida. Shuning uchun biz neytral, obyektiv burchakdamiz va tushuntirish, aniqlik kiritish istagidamiz. Bu jurnalistika, matbuot bilan aloqalar va reklamalarda qo'llaniladigan nutqdir. Reklamada u ma'lum texnik xususiyatlarni ta'kidlash va qonuniy ogohlantirishlarni ko'rsatish uchun juda mos keladi. Kundalik so'zlashuv jarayonida yoki kitob o'qiganimizda nutqimizning turli ko'rinishlaridan foydalanamaylik, lekin nutqning aniq va ravonligi, tushunarligi insonlarning tillashuvida muhimligi va e'tibordan chetda qolmasligini xulosa qilishimiz mumkin. Insonlarga tez va oson tushuntirish axborot yetkazishda ushbu ko'rib chiqqan nutq tushunchasi nafaqat eng muhimdir, balki har bir mamlakatning insoniyatning hayoti, ertangi kuni, yashash tarzi, jamiyat va taraqqiyotiga xizmat qilishi fikrimizning asosidir. Demak fikr- almashish so'zlashish va idealarimizni yetkazishda muhim omil sanalgan nutqimizni o'rganish va uni yanada boyitish uchun xissa qo'shish bugungi kunimizning yaratuvchisi bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rus ensiklopediyasi. - M., 2015. - T. 28. - S. 456-458.
2. Vygotskiy L. S. Fikrlash va nutq / Tahrirlangan va V. Kolbakovskiyning kirish maqolasi bilan. - M.: Davlat ijtimoiy-iqtisodiy nashriyoti, 1934. - 326 b.
3. Jinkin N. I. Axborot dirijyori sifatida nutq. - M.: Nauka, 1982. - 159 b. - 6000 nusxa.
4. Rozov N. S. Til va ongning kelib chiqishi. Qanday qilib ijtimoiy buyurtmalar va kommunikativ tashvishlar nutq va kognitiv qobiliyatlarni keltirib chiqardi. Novosibirsk: Qo'lyozma. 2022. 355 b.
5. Bikerton D. Adam tili: odamlar tilni qanday yaratgan, til odamlarni qanday yaratgan. M.: Slavyan madaniyatlari tillari, 2012.

6. Shalola Jurayeva, Gulsanam Shavkatova, Characteristics of romanticism in french literature, development and innovations in science 2022/12/7. Volume 1 Issue 17 Pages 4-7.

7. Juraeva Shalolakhan Khusanboevna, The theme of a hero in uzbek production, Proceedings of International Educators Conference 2022/10. Volume 6 Issue 8 Pages 28-31.

8. Shalola Jurayeva Khusanboyevna. Romantic Genre and Romantic Art in French Literature, Prospects for the Development of Science and Education 2022/3/24. Pages 69-72.

9. Dehkanov Islam Teshaeovich. (2021) L'interculturel en francais langue etrengere. Mejdunarodnaya nauchno-prakticheskaya conference. 3 (3) 135-137.

10. Dehkanov Islam Teshaeovich. (2021) Presentation of national colors (ecotism) in artistic translation. Mejdunarodnaya nauchno-prakticheskaya conference.1 (1) 656-458.

11. Astonova Guzalkhon Rakhmonalievna. Lexical Units Related to the Education System in a Comparative Study of Different Languages. American Journal of Social and Humanitarian Research 6 (6), 1-6.

12. Astonova Gozalkhan. Methods of formation of writing skills. Science and Education. 1.2. 400-404.

13. Yusufjonova Shakhlo Mukhtorovna. (2023). Фраземаларнинг таржима усуллари ва уларни такомиллаштиришда миллий-маданий хусусиятларнинг ифодаланиш жиҳатлари. Science and Innovation in the education system, 2(2), 168–172.

14. Юсуфжонова Шахло Мухторовна. (2023). Немис ва ўзбек тилларидаги турғун бирикмаларнинг таржима қилиниш тараққиёти. Central Asian journal of education and innovation, 2(2), 43–48.